

Tone Partljič
PESNICA

Prvi del

ATA

1.

V naši deželi skoraj vse reke tečejo proti vzhodu. Torej proti krajem, kje se zdi, da sonce vzhaja. Na severu in zahodu pa je za našimi hrbti visoki evropski alpski svet; to je svojevrstna mogočna gorska pregrada med mojo rodno deželo in večjim delom Srednje in Severne in Zahodne Evrope; res je tu in tam ta gorska veriga preluknjana z redkimi cestnimi in železniškimi predori ali premrežena s prav tako redkimi prelazi. Četudi se sliši nenavadno, se ravno ob naših rekah srečajo tri evropska ljudstva, slovansko in germansko na severu in zahodu, a na jugozahodu ob Soči, ki se edina od naših rek po izviru zasučje proti jugu in teče potem malo še na zahod, tam pa je ljudstvo, ki mu pravimo romansko; slovenski kraji in ljudje so z vseh strani obdani z neslovanskim življem, razen na vzhodu ... Nekateri pravijo, da je tu tromeja treh evropskih ras. To je v zgodovini že dalo veter v jadra raznim rasistom. Naši veliki reki Sava in Drava s pritoki potujeta in se pretakata proti vzhodni jutranji zarji prek dežel drugih južnih in vzhodnih slovanskih narodov, nekateri so bili še nedavno v skupni državi. Če sklenemo to besedovanje, so torej slovanski sosedje, naši »sorodniki«, le na vzhodu in jugu, na severu pa imamo za mejaše, kot rečeno, velike germanske narode in na zahodu romanske ... Celo na manjšem delu vzhodne strani so še »neevropski« prišleki Madžari. Navadno so tudi v jeziku zelo različni; narodi delujejo in se razvijajo vsak zase in se grejejo

v soncu ob svojih evropskih rekah kot kače; ki pa skozi zgodovino večkrat hitro dvignejo glavo in planejo kvišku ob kakšnem nepričakovanem šumu ali tresljaju in potem dolgo sikajo in brizgajo svoj strup po okolici. Navadno kratko potegne moj narod, ker je najmanjši, in morda zato prav mi, ki nas ni več kot dva milijona, v državni himni po svoje miroljubno pozivamo in prigovarjamo, naj »ne vrag, le sosed bo mejak«. Nekaterim se zdi, da korajžno opozarjamo in pozivamo ves svet k dobremu sosodstvu, jaz pa vedno bolj slutim v tem pozivu nekakšno prošnjo in poziv po miru in dobrem sosodstvu našega malega dvomilijonskega naroda, ogroženega med temi velikimi sosedi.

Moja dežela torej leži na prisojni sončni strani Evrope in se potem s svojimi rekami proti jugovzhodu niža in spušča najprej v Panonsko nižino in v različne druge slovanske dežele, kjer pa se kar naenkrat znajde evropska reka rek – Donava, ki priteka z germanskega severa in zahoda in posrka vase še druge reke v tem porečju in jih vali naprej proti vzhodu in tudi malo še proti jugu, in to kar v Črno morje. Donava je velika vodna žila Srednje in Vzhodne Evrope. In prav tako teče na vzhod. Ni čudno, da je o njej napisanih več knjig in pesmi ... Drava se prva utopi v Donavi, ki jo posrka in premeša s svojo vodo pri sosedah Hrvatih okoli Osijeka, in potem se v srbskem Beogradu isto zgodi še z najbolj »slovensko« Savo ...

Drava je seveda cela tisočletja tekla povsem osamljena in brez človeške družbe med gorami in nižinami skozi rastlinje in gozdove, po katerih so lomastile

zveri, in preletavale so jo velike ptice, v njeni mrzli čisti vodi pa so se poganjale ribe, nemirne podusti, vitke postrvi, resni brkati in mogočni somi ali kljuna-ste ščuke. Potem pa je čas vendar začel naplavljati ob reki razna ljudstva, plemena, narode; mnoge je zgodovina tudi odplavila; in pojavljale in spreminjale so se meje teh naseljenih plemen in narodov in kasneje držav ... Da je Drava starejša kot ljudje, njihove vasi in mesta in države, radi pozabimo; beseda »starejša« v resnici niti ne ustreza, saj se sama reka seveda sploh ne more starati, kajti vsak trenutek izvira znova nova voda na tistem »njenem« Toblaškem polju in se torej zmerom vsako minuto na novo rojeva in poganja na pot. Ljudje ob njej zelo skrbno merimo svoje ure in dneve in leta; reka pa ne ve za čas ... Ljudje seveda nimamo na voljo cele večnosti za svoja življenja kakor reka. Pravzaprav imamo zmerom premalo časa, ker smo minljivi. Zato ga tudi merimo, da vemo, kdaj naj ga začnemo zaskrbljeni odštevati.

A vzporedno z Dravo, manj kot deset kilometrov proti severu, onkraj košaških, počehovskih in kozjaških hribov in klancev, že čisto blizu germanskega sveta, teče v isto smer moja skromna nižinska reka Pesnica. Onkraj avstrijske meje, mimo Kungote, Pernice, Lenarta, kjer zavije po dolini proti Ptujju, a se še pred starim rimskim mestom obrne spet čisto na vzhod do Dornave, Gorišnice in do Ormoža in tam steče v Dravo kot njen levi pritok v delu, kjer je Drava mejna reka s Hrvaško. Kakor ustvarja Drava Dravsko dolino, tako ima Pesnica svojo Pesniško dolino.

Tu na severnem robu gornje Pesniške doline se bo dogajala zgodba te knjige, saj je avtor teh vrstic preživel svoja otroška in mladeniška leta prav blizu Pesnice, se naučil plavati v njej in kot deček lovil v njenih ovinkih in tolmunih svoje prve belice, klene, rdečeočke in celo ščuke ... Najprej z bucikami, privezanimi na dreto, potem že s pravimi trnki in najlonsko vrvico. Ko pa se je izšolal, zaljubil in ko sta ga Frajzmanov Franci in Korenova Bojana poročila z Rozko iz Dobrenja v pesniškem združenem domu, je odšel drugam. Zdaj že skoraj pol stoletja živi v bližnjem Mariboru ob večji in mogočnejši Dravi.

Lahko bi rekli, da je »zgodba« reke Pesnice in njene doline po svoje preprostejša ponovitev »dravske« zgodbe v desetkrat zmanjšanem merilu. Drava je dolga 700 kilometrov, Pesnica 70. Seveda na Pesnici ni bilo splavarstva ne kakih legendarnih mostov, hidrocentral pa na njej sploh ne more biti. Je preprosto preskromna in prepočasna. Bilo pa je nekoč nekaj mlinov ... Izvira na avstrijski strani kozjaških hribov v vasi Pössnitz, po naše Pesnici, in mimo manjše gruče hiš v tej vasi steče svoje prve štiri »avstrijske« kilometre in skoraj kot potok že prižubori v Slovenijo. Pesnica ima svoje ime, pravijo, po pesku v strugi. Ko priteče na našo stran (seveda pa je zares »naša« šele od leta 1918), se ne zmeni za nekaj sto metrov oddaljeni slovenski zaselek, ki ima na bližnjem desnem hribu isto ime kot tista avstrijska vasica Pössnitz – po naše Pesnica; a ta prvi naš zaselek Pesnica je pravzaprav le skupina hiš na hribu; potem nemočno dva ali tri kilometre vstran odžubori proti Sve-

temu Juriju ob vznožju kozjaških hribov; tisti prvi slovenski zaselek med sadovnjaki z imenom Pesnica torej nima kaj dosti opravka z žuborečo rečico pri Juriju ... Po nekaj kilometrih ta reka, v resnici rečica, opogumljena s pritokom iz Svečine, malo bolj hrabro steče do Zgornje Kungote in mimo Gradišča do nekdanje gostilne Fifolt pod Spodnjo Kungoto; tam se nad njo na bregu med vinogradi svetijo bele stene Cerkve svete Kunigunde, nemške zaščitnice revežev in ubožcev, in okoli cerkve in pokopališča je nekaj belih hiš, ki se tako lepo svetijo zlasti v večernem zahajajočem soncu, kadar zlata krogla tone za Urbanom. Pogled na cerkvico s hišami po lepoti nič ne zaostaja za Cankarjevo himno rojstni vasi »Vrhnika, prečudni kraj ...«. Potem pa se dolina polagoma že bolj razširi in teče po močvirni ravnini v svoji usojeni smeri zahod–vzhod, najprej do betonskega cestnega mosta na glavni cesti Maribor–Šentilj in le malo nižje do viadukta pod nasipom današnjih državnih Slovenskih železnic, nekdanje avstrijske Južne železnice. Cesta in železnica pravokotno prečkata reko in Pesniško dolino in povezujeta drugo evropsko transverzalo v smeri sever–jug, torej Dunaj–Trst. Cesta in železnica le prekrížata reko, ki pa, kot da se ne meni zanj, lepo pohlevno, a nemoteno steče naprej pod temi betonskimi mostovi, ki se tresejo pod težo vlakov ali cestnih tovornih prikolic, in se podaja naprej v srce Slovenskih goric v smeri proti jutranjemu soncu. Toda zapišimo, da tudi ob cesti in železnici v smeri sever–jug teče iz šentiljske smeri potoček, ki mu pravimo Cirknica in ki se kasneje malo za

železniškim viaduktom pod kmetom Špesom steka v Pesnico; to je droben pritok, ki skozi svojo močvirnato dolinico iz severne smeri počasi priteče v Pesnico. Še to povejmo, da je rečica po tem, ko je pri Zg. Kungoti pritekla v dolino, s tokom delala po dolini nepričakovane ovinke in zavijala sem in tja po Pesniškem polju; včasih človek ne more razumeti, zakaj se je ravno tu nenadoma za nekaj deset metrov pognala v levo, a se potem spet vrnila nazaj in pokukala še na desno stran travnika, a se tako nagajivo nedisciplinirana kljub temu držala nevidne magnetne igle, ki ji je izbrala vzhodno smer neba. Včasih tako gledamo psičke, ki tekajo in vohljajo po travniku, pa nenadoma zavijejo malo levo, tam nekaj zavohajo in se brez reda zaženejo na drugo stran nekaj povohat in odtočit in potem tako sem in tja in naprej ... Ja, kot da bi nemiren kužek brez pameti tekal pred vodo v strugi, ta pa mu je kar sledila.

Taka je bila še v mojem otroštvu njena pot skozi Slovenske gorice in po Pesniški dolini. Dokler je niso »regulirali«. Poplavljala je namreč vsako pomlad in jesen. Nekoč tudi tako, da sta se baje v Šmarjeti, danes Pernici, iz vode videli le šmarješka cerkev in vaška gostilna kot kak otok ... Zdaj, po človekovih posegih v njeno strugo, imenovanih *hidromelioracija* ali kar *melioracija*, pa se že od Kungote in tudi po tem, ko steče pod glavno cesto in nekaj sto metrov niže še pod železnico, pretaka počasi in geometrijsko lepo naravnost brez omenjenih naključnih ovinkov naprej in naprej, se vmes izlije v dva zaporedna ribnika in se skoraj dotakne še tretjega, trojiškega; in

po Svetem Lenartu se obrne malo bolj proti jugu in steče hitro proti Dravi, čeprav sončne vzhodne smeri nikoli ne zapusti, in se zazdi, kot da bi jo mimo Dornave in Gorišnice kot kakšen magnet vedno bolj vabila mogočna Drava; postane spet hitrejša, malo bolj bogata z vodo in pri Ormožu se res utopi v veliki štajerski reki ... Ob Pesnici so v naših krajih nekoč rasle jelše, vrbe, visoke cvetoče trave, celo kak manjši topol. V njej so domovale vidre, pižmovke, ščuke, kljeni, rdečeočke, podusti ... Ob nalivih je znala nevarno podivjati in poplavljati, zaradi blata in obdelovalnih polj je bila rjava kot kava Divka, ki smo jo takrat pili, potem je počasi upadala, se čistila, dokler ni bila spet prava. Tako je bilo, dokler ...

Dokler?

Dokler!

Ja, dokler je niso regulirali, obrežje, polja in travnike pa meliorirali. Zato danes teče bolj ali manj geodetsko poravnana, tudi tisto ljubko ovinkanje je izginilo; a zdaj je še bolj počasna, razen ob redkih nalivih; večina vode, ko nalivi dežja ponehajo, hitro kar odteče po ravni strugi, polovica pa kot da ponikne, in na več mestih poleti voda skoraj izgine in domačini pravijo, da je celo ostanek vode v reki večkrat kar malo smrdljiv in gnil od nesnage in umetnih poljskih gnojil; in je, ko vode po dežju in nevihtah dokončno odtečejo, v vročem sušnem poletju njena struga v glavnem skoraj prazna ... Niti njeni šibki pritoki, ki pritekajo zvečine z leve, severne strani, ji ne morejo pomagati. Poleti moja reka tako rekoč umre. Struga se skoraj sprazni, kot da bi kdo po nekaj dneh zaprl

nevidno vodovodno pipo. Omenili smo že severni pritok, potoček Cirknico, in njegovo manjšo močvirno dolino po travnikih od Cirknice, Jelenč, Rance, ki pa ji ne more pomagati z vodo, kakor tudi travniški potoki ne, ki pritečejo malo kasneje s severa, kot sta recimo Gačniški potok ali Velka, ker je sami nimajo dovolj; kajti tudi njih so »popravljali in regulirali«, da ne bi več poplavljali svojih dolov.

Na obeh straneh »severne« Cirknice so bili nekdanj prav tako močvirni travniki, ki so bili tudi spomladi močno poplavljeni, ob njihovem robu pa se od nekdanj dvigajo pohlevni hribi, kjer stojijo na pobočjih in slemenih mnoge podeželske hiše in kmetije. Skozi stoletja so se postopoma in pogosteje pojavljala kmečka poslopja in je bilo okoli po pobočjih, zlasti na levi, prisojni strani, nekoč veliko obdelanih njiv in sadovnjakov in na vrhu teh pobočij celo nekaj majhnih gozdov, na slemenih pa je stalo nekaj ponosnih topolov. Levi strani te cirkniške dolinice se reče Jelenče in prav ob vznožju jelenških bregov teče stara Južna železnica; no, danes je tam pri postaji, kjer je bil nekoč travnik s poplavami, nasip ogorkov, ki so bili ostanki s kurišč lokomotiv, in zemlje in trave, in imajo Pesničani ob postaji celo nogometno igrišče in nogometni klub NK Pesnica; tudi nekdanje kmetije na pobočjih Jelenč so pravzaprav preteklost, ker skoraj ni več kmetov, vse več je delavcev in raznih uslužbencev in tudi vse manj mladih ljudi. Na desni strani cirkniške dolinice in nižinskih travnikov pa je Ranca, ob njenem vznožju pa teče državna cesta. Celoten kraj se zdaj imenuje s skupnim imenom Pesnica

pri Mariboru in je prerasel v občino, seveda pa je na pobočjih levega brega še zmerom Jelenče, ki meji na jareninski Gačnik, in na desnem Ranca, onkraj nje pa že Dobrenje in še malo dlje Kungota. Drava je torej dolga sedemsto kilometrov, Pesnica sedemdeset, Cirknica enajst.

2.

Nekdanja Pesnica se zdaj pravzaprav imenuje Pesnica pri Mariboru. Ne leži prav ob reki Pesnici, kakor bi lahko sklepali; kajti ob njej zaradi močvirij in nekdanjih poplav ljudje tako ali tako niso gradili hiš, le Rudlovi so postavili svojo prav blizu reke, blizu cestnega mostu, a tudi oni dovolj visoko nad koritom. Vas Pesnica in železniška postaja pa ležita med hribi kaka dva kilometra vstran na levi, torej severni strani, pravzaprav še v »cirkniški dolini«. Ko iz Maribora prevoziš pesniški betonski cestni most, ki se pne kar visoko nad reko, stoji tam obvezna manjša modra prometna tabla, ki označuje reko z napisom Reka Pesnica. Na njej so narisane tudi valujoče bele črte, ki na znakih označujejo vodo; in šele čez nekaj minut vožnje se ob cesti pojavi rumena tabla, ki označuje naselje z napisom Pesnica. Ko so leta 1846 zgradili ob vznožju jelenških hribov avstrijsko Južno železnico, so prav tako dobra dva kilometra pred reko zgradili železniško postajo Pössnitz, po slovensko Pesnica. Da je bila gradnja železnice Dunaj–Trst prek Slovenije nadvse pomembna evropska strateška zadeva, nam izpričuje pisanje londonskega Morning Posta iz novembra 1845, ki poroča, da je gradnja avstrijske železnice že dosegla Pesnico pri Mariboru. Ali je kaj resnice na govoricah, da je bila železniška postaja ravno tam, kjer je še danes, torej ravno pod Felberjevo vilo, zgrajena zato, ker je bil tedanji lastnik Felber znanec nadvojvode Janeza, ki je imel tudi

največje zasluge, da se je cesar sploh odločil za Južno železnico prek slovenskih krajev? Da sta si bila nadvojvoda in Felber res blizu, priča dokument v muzeju vinarstva v avstrijski Gomilici, kjer piše, da se je nadvojvoda Janez učil reza vinske trte že leta 1818 ravno pri pesniškem Felberju. Danes je tam obnovljena vila, ki pa je bila med drugo svetovno vojno last prvega nemškega pesniškega »komandanta« Weinhandla, ki je propadel skupaj z Nemci. Mariborski profesor Rudolf Gustav Puff je vilo in lastnike opisoval v svoji potopisni knjigi. Tam so bila tla ravno dovolj trdna in stabilna za postajo, bliže reki pa močvirna in so se že udirala, zato so morali čez Pesniško dolino zgraditi velikanske viadukte s 64 oboki, ki so kot gradbeni čudež stali južno od postaje čez dolino in si sledili skoraj do košaškega predora; o teh viaduktih danes skoraj nihče nič ne ve. To je bil takrat največji gradbeni poseg Južne železnice med Dunajem in Mariborom. So pa morali vse te viadukte nekaj let kasneje zakopati v zemljo, ker so se začeli kljub natančnim računom in raziskavam graditeljev železnice in natančnosti njenega glavnega projektanta genialnega Carla Ghege nosilci vseeno udirati v nestabilna vlažna tla Pesniške doline. Zato so avstrijski inženirji utrdili nasip z visokimi škarpami. Pod temi škarpami bi našli ostanke velikega viadukta. Samo v redkih knjigah s starimi slikami najdeš to danes kar nepredstavljivo podobo tedanje doline s 650 metrov dolgo gradbeno mojstrovino. V mojem otroštvu nismo vedeli nič o nekdanjih viaduktih, mislim, da tudi učitelj ne. Ko pišem te vrstice, me neki iniciativni odbor iz

Pesnice in Maribora poziva, da poskušamo te zakopane viadukte rešiti pred totalno pozabo in jih odkopati, kakor so v Mali Aziji odkopavali Trojo. Ne vem, kaj bo s to idejo, ker ležijo deli viadukta pod današnjim nasipom in pod novimi železniškimi tiri. V primeru novega razkopavanja bi bila po mnenju teh ljubiteljskih arheoloških entuziastov ponovno pred očmi »zgodovina evropskih dimenzij«, prekopana Pesniška dolina pa bi seveda pomenila začasen konec železniškega prometa v tem delu države, kar je najbrž že zaradi evropskih prometnih povezav nemogoče. Se bojim, da bo ostala pesniška »Troja« neizkopana.

Zaradi bližnje reke so graditelji železniško postajo kmalu po otvoritvi v uradnem nemškem jeziku poimenovali Pössnitz, kasneje pa še razne pravopisne variante; Avstrijci pravijo tudi reki Pössnitz, slovenski domačini pa so seveda zmerom rekli le – Pesnica. Od leta 1918 je seveda končno tudi uradno slovenska – Pesnica. Zanimivo, da je nemški napis postaje visel še nekaj časa po tem, ko je bila že nova država, Kraljevina SHS ... In tudi napis v cirilici po drugi vojni v socialistični Jugoslaviji je bil v Pesnici na pročelju postaje najdlje pritrjen nad vrati postaje, ki so vodila v prometni urad. Še pozno v letu 1961 ...

Tako: avtorjeva geografska ura je že skoraj končana; potrebna je bila, ker je res s temi Pesnicami kar nekaj zmešnjav, tudi v kakih knjigah. Ponovimo? Imamo torej več Pesnic; najprej vas in reko v Avstriji, naselje blizu Jurija, potem se začne Pesniška dolina z rečico Pesnico, naprej je vzhodneje še vas ob cesti in železnici na obeh bregovih, med njimi so vlažni cir-

kniški močvirni travniki in danes že sto sedemdeset let stara železniška postaja Pesnica. Ta je ob vznožju Jelenč, ki se je nazadnje skupaj z Ranco na drugi strani travnikov zlilo v vas Pesnica pri Mariboru. Na sredi nasipa med postajo in Ranco je danes novo veliko prodajno središče Mercator; tam je tudi sedež občine Pesnica, in županova pisarna je še najbolj podobna velikemu uradu v neki veliki sodobni »nobel« hali na nekdanjih močvirskih tleh ob Cirknici.

Ljudje se sprašujejo: Kaj pa ta velika stavba s skladišči dela sredi močvirne doline?

V »pravih« vaških občinah so velike občinske hiše navadno stale na kakem trgu med gostilno, cerkvijo, šolo in kako lipo. Vsega tega v Pesnici ni. Na travnikih okoli veleblagovnice, kjer se je torej nazadnje našel v nadstropju tudi prostor za današnjo občino in njene pisarne, še zmerom rase temno zelena močvirska trava, šar, celo kakšni grmi ščavja in šibja in redkih vrb in drugo močvirsko rastlinje ob prazni strugi, kjer je včasih tekkel, danes pa le še curlja potok Cirknica. Čudna je asfaltna zaplata s trgovskim centrom in občino, je kakor umeten montažni otok sredi zelenih in mokrih travnikov.

Skozi zgodovino najdemo skoraj deset nemških verzij poimenovanja kraja, od Pössnitz do Pesnitzen, kot da se ne bi mogli avstrijski oziroma nemški upravni organi skozi stoletja dokončno odločiti. Prvič naj bi bila naša Pesnica omenjena leta 1123, kot Peznitz, v neki listini, s katero je koroški vojvoda Henrik vas Peznitz podelil Šentpavelskemu samostanu. Na Pesniškem Dvoru so imeli menda v 15. stoletju eno

od domovanj tudi vitezi Pesničarji, med katerimi nekateri zgodovinarji omenjajo Ulrika, Konrada, Janeza; njihov nagrobnik iz rdečega marmorja v ptujski minoritski cerkvi je še danes dobro viden ... Vendar kake zares zelo opazne sledi v zgodovini teh krajev v Pesniški dolini vitezi vseeno niso zapustili.

Reka pa kot da se ne meni za to istoimensko naselje, še manj za občino na svoji levi severni strani; če bi šlo za živo bitje, bi rekli celo, da vse skup ignorira, saj jo sla po vzhodu vleče kar mimo in kar naprej k jutranjemu soncu, in kot da vleče za seboj svojo Pesniško dolino, mimo mnogih vasi, Dragučove, Pernice, Močne, Hrastovca, mimo Lenarta in Moškanjcev proti Dornavi, tiho in skoraj neopazno proti Dravi. In se zdi ponosna na svojo idilično mehko lepoto. Domačini nikoli ne mešajo imena vasi in reke, saj rečejo, da so doma *na Pesnici*, da pa hodijo na sprehode ali loviti ribe *za Pesnico*.

Toda samo ena Pesnica je za pisca teh vrstic resnična. To je »troedina« *Pesnica njegovega otroštva*; to pomeni, da čuti vse tri Pesnice, mirno dolinsko reko otroških let s tolmoni in ribami, vas z istim imenom in še posebej železniško postajo, kjer je več kot trideset let delal piščev ata. Svoje otroštvo in najstniška leta in nekaj mladeniških let je namreč preživel v krogu družine na Pesnici in za Pesnico. Zakaj ga v teh zelo zrelih letih spet tako kliče Pesnica, da preprosto ne more preslišati teh klicev iz davnih časov, niti sam ne razume. So to blodnje ostarelega človeka? Za druge neslišni klici, ki mu pravijo, piši o meni, piši! Na to avtor teh vrstic ne zna odgovoriti. So ti klici res že

nekakšno vračanje v otroškost na stara leta? Sam ne čuti tako, saj se mu zdi, da je skozi vsa leta »isti«. O letih mu govorijo drugi, še največ zdravniki ali otroci, ki ga tako vidijo. Je to nekaj, kar je že skoraj zaspalo v njem, pa se je zdaj prebudilo in trka in trka in hoče ven ...? Oziroma not – v knjigo, ki jo bo zagotovo poskusil napisati. Toda zgodovino Pesnice bodo morali napisati zgodovinarji in kroniko kronisti, pisatelj pa išče »dušo« Pesnice, četudi sam ne verjame kaj prida ne v krščanske in celo ne v antične Platonove duše ... V »duši Pesnice« išče svoje otroštvo, mlada leta, družino, zlasti mamo in ateja; in zlasti atejeve od sveta poslavljaljoče se spomine in blodnje na balkonu domače hiše nad železniško progo; in sami od sebe oživljajo bolj in manj znani Pesničani, kakor jih je sam v otroštvu videl in doživljal, četudi v resnici niti niso bili taki, kot zdaj oživljeni stopajo v spomine ... S tem pa bo nehote iskal tudi svoje življenje; vse bo še enkrat prehodil, ko bo iskal Pesnico svojega otroštva.

Seveda bo nemočen ostal brez odgovora, če bodo domači ali Pesničani govorili: Ni bilo tako ... V spominih na Pesnico in pisateljevo otroštvo je namreč »bilo tako«, kot bo zapisano.

3.

Rečica Pesnica piščevega otroštva je bila res ponizna in včasih tudi nevarna reka tolmunov, tekoče, četudi ne predivje vode, polne rib, rac, beloušk, tudi žab, visokih trav in travniških rož in grmičevja ...

Ob njej je raslo drevje, veje vrb žalujk so se z dolgimi tankimi nitmi kot dolgi lasje lepotic spuščale nad vodo skoraj do same gladine; tu so bile košate temno zelene zamolke jelše, kak nizek topol in tudi druge visoke obrečne rastline, nekatere so imele debele rumene cvetove. Seveda so bile ponekod tudi koprive in kake trnove robide vmes, da se je le na nekaterih mestih po ozkih poteh, ki so jih naredili ribiči ali kopalci, ki so iskali tolmun, moglo prebiti do vode, če si tekal okoli še bos in v kratkih hlačah, sicer si bil popikan in ožgan. Ko smo bili majhni, se naše glave niso videle iz tega rastlinja.

Dokler niso ljudje stegnili rok po njej. Prebivalci ob Pesnici so že od začetka 19. stoletja vedno glasneje zahtevali od oblasti vsaj štirih držav, ki so se v zadnjih sto letih v teh krajih hitro menjavale, regulacijo in hidromelioracijo reke, ker je preveč poplavljala in kmetje na svoji zemlji v dolini ob vodi niso mogli imeti njiv; če pa so jih imeli, je velikokrat vse propadlo, gomolji krompirja, pese in repe pa od vlage zgnili. Kjer so bili ob reki travniki, sta plesnela seno in otava. Le krave so se pasle ob njej. Terjali so regulacijo najprej Pesnice in potem še potoka Cirknice ... Vendar zgodba očitno ni bila tako enostavna. Iz starih časopisov

izvemo, da so prebivalci res kar celo 19. stoletje terjali regulacijo, da bi ne bilo vsakoletnih spomladanskih in jesenskih poplav. Kogar bi natančneje zanimali dogodki okoli borbe s poplavami Pesnice, bi na primer izvedel, da je nekaj pred letom 1870 višji avstrijski stavbni svetnik Martin Kink prehodil celih sedemdeset kilometrov dolgo pot, da bi podal predloge o tem, kaj storiti s Pesnico, in to pisarnam v Gradcu in celo na Dunaju ... Baje ni ugotovil, da bi bila regulacija nujna, nekaj pa da so v zgornjem delu ljudje tudi že samoiniciativno naredili. Eni so bili s poročilom zadovoljni, drugi pač ne. Zato ni čudno, da je kasneje neka nova manjša komisija leta 1897 še enkrat prehodila celo pot in prišla do sklepa, da regulacija je potrebna. Vsa desetletja pa je tekla debata, ali se naj regulacija začne pri izlivu v Dravo in torej poteka gorvodno ali naj gre od izvira navzdol proti vzhodu, nizvodno. Ugotovili so, da bi imeli nekateri kmetje, nekatere občine in še kdo od regulacije večjo korist, drugi manjšo, tretji pa celo škodo. Zato so tekli tihi in glasni boji med ljudmi, komisijami, župani občin, skozi katere teče reka, celo poslanci deželnega zbora v Gradcu so razpravljali cela desetletja ... Nekaj tega se vidi tudi v kratkem zapisu v Slovenskem gospodarju iz leta 1880, kjer na primer beremo, da je bil »zavoljo regulacije Pesnice lani zopet komisijon in skoro vsi župani so s podpisom in pečatom se postavili zoper popravljanje vijugaste struge. Sedaj jih mogoče uže griva. Večni brezuspešni komisijoni so jih popolnoma zbegali. Ko bo letos Pesnica zopet vso dolino poplavela, najlepše seno in otavo pokvarila,

oj, tedaj bo pa zopet samega jamranja in javkanj, da nihče Pesnice ne popravi ... « Baje so se župani občin zbali stroškov, ki bi jih doleteli, ker država ni želela primakniti dovolj denarja. Dejstvo pa je, da se že Slovenci med seboj težko kaj dogovorijo, česar ne dokazuje le ta »regulacijska« zgodba. A zgodba o regulaciji je takrat presegla strokovne in dnevnopolitične debate ter postala v tem delu monarhije prvovrstna nacionalna te(k)ma v bojih med Slovenci in Nemci, saj je imela vsaka stran svoje poglede in interese.

Kljub temu pa je bila ob začetku 20. stoletja spet večina ljudi za to, da se čim prej začnejo dela na Pesnici. Kazali so na pisanje v časopisih, da voda poplavlja tudi do 300 hektarjev zemlje na celotni poti od Jurija do Ormoža. In da še naprej in vedno bolj gnijejo seno in otava in pridelki. Zmerom bolj. Poplavljala je namreč obilno spomladi, ko se je talil sneg, in v jeseni, ko je bilo dolgo deževje. So se sicer še zmerom našli ljudje, navadno pobožnjakarice in kaplani, ki so govorili, da je Bog menda že vedel, kako je treba narediti svet, in da ljudje njegove stvaritve nimamo kaj popravljati, saj na samem začetku Stare zaveze piše, da je Bog rekel, *naj bo voda in naj bo svod nad vodo*, pa tudi kako naj se voda loči od kopnega ... Ali se naj zdaj človek meša v božje stvarstvo? Toda obdobje evropskega razsvetljenstva, razvoj znanosti, moderno kmetijstvo z novimi kulturami, ki so prišle k nam iz novoodkritega sveta, potreba po rastlinah, kakršne so sladkorna pesa, bombaž, tobak, lan itd., za potrebe trgovine so po svetu in tudi v habsburški monarhiji utišali pobožnjakarje, ki so verjeli, da

je bilo božje delo popolno; in nazadnje je zmagalo prepričanje, da človek lahko poseže v naravo in v zemljo ... Celo prekope med celinami in oceani so že kopali. Pa je tudi Cerkev nazadnje dvignila roke od tega, da se človek ne bi smel vtikati v to, kar je Bog ustvaril v šestih dneh. Vsi pa so po tiho priznali, da je moralo iti v tistih šestih dnevih celo pri Bogu res zelo zelo na hitro, saj je bilo velikih in malih detajlov zares preveč ... Še pri človeku ni mogel misliti na vse. Ustvariti svet z milijoni podrobnosti? V šestih dneh? No, so se našli tudi taki, ki so pretiravali, recimo neverni norci, ki so celo začeli govoriti, da Bog sploh ni ustvaril človeka in zemlje, temveč se je po nekakšni razvojni teoriji o večni materiji vse dogajalo samo po sebi in se je celo človek, Bog pomagaj, razvil iz opice. Adam in Eva iz opice? Ljubi Jezus! To je govoril neki angleški biolog, Charles Darwin, ki pa je bil na risbah res sam videti kot kaka opica. In so spet skozi leta prihajali inženirji, znanstveniki, gradbeniki in si ogledovali nižinske reke, ki so se zvijale po poljih in poplavljale. Tudi Pesnico. Tik pred prvo vojno so nekaj risali in merili in hodili za vodo z nekakšnimi dolgimi in pobarvanimi drogovi in nekimi kukali z lečami. In vse izmerjeno pazljivo zapisovali na neke liste, ki so jih hranili v mapah. A je vmes v juniju 1914 v Sarajevu počilo in med prvo svetovno vojno je imelo človeštvo seveda druge skrbi; se je sicer veliko rilo in kopalo in regulalo po zemlji, toda to je bilo za strelske jarke, jame za topove in skrivališča in rove in kraške kaverne ... A Pesnica je še zmerom tekla po starem. Zato so si tudi po prvi vojski znova

mnogi narodni pomembneži in državni voditelji spet prihajali ogledovat dolino in strugo in poplave. So tudi spet veliko obljubljali.

Tako se je tik pred drugo vojno pripeljal iz Ljubljane sam ban Dravske banovine Marko Natlačen, da bi si ogledal spomladanske pesniške poplave in sprožil ponovne priprave za izsuševanje doline, in so mu v Sv. Marjeti, današnji Pernici, šolski otroci pod vodstvom nadučitelja Mirka Šumana priredili lep program, najlepša deklica naj bi mu podarila lep šopek, in tudi vaščani so pripravili svečan sprejem, župan pa kosilo v Krambergerjevi gostilni. Ko je učitelj Mirko Vauda, ki je na cesti opazoval, kdaj se bo pojavil banov črni avto, nenadoma zaklical »So že tu!«, je zaigrala tudi domača godba, okrepljena z muzikanti iz Lenarta. Avto se je ustavil, prvi je stopil iz avta mariborski deželni glavar, za njim malo čokati ban. Pa se je nenadoma od nekod vzel primorski prišlek Jernej Kravos iz Voska s košaro napol gnilega krompirja. Stopil je pred bana in rekel: »Gospod ban, pogledajte te gnile krompirje, ki jih niti moje svinje nočejo žret! To nam dela naša Pesnica. Od visokih obiskov ne bo nehala poplavljati! Kar sami ga imejte!« In je vrgel krompir pred bana in mu umazal hlačnice in čevlje. So ga hitro zgrabili žandarji in mu iztrgali košaro. Slavje ob prihodu pa je bilo pokvarjeno. Bil je to tisti Jernej Kravos, ki je prišel v Sv. Marjeto iz Solkana, ker ni hotel živeti pod italijanskimi fašisti. (Ko so Nemci leta 1941 zavzeli tudi Sv. Marjeto, današnjo Pernico, je bil Kravos seveda med prvimi izseljenci.) Pravijo, da se ban dolgo ni potolažil in

se je jezil, kako nehvaležni so ljudje ob tej reki, ko je vendar prišel z dobrimi nameni. Še na kosilu pri Krambergerju si je stresal prašne hlačnice in s servieto brisal čevlje. Ampak potem je usekala druga vojna in spet ni bilo časa za regulacijo. Ob reki so hitro zgradili venec jugoslovanskih bunkerjev v Rupnikovi obrambni liniji; v Pesniški dolini je vdirala voda v te navidezne trdnjave jugoslovanske vojaške obrambe in niso mogli iz njih kraljevi soldati sprožiti skoraj nobenega strela proti nemškim vojakom, ki so tistega aprila 1941 s tanki in letali prodirali proti vzhodu in jugu, da bi končno rešili rasno vprašanje, pokorili vzhodna ljudstva in cel vzhod ...

Po drugi vojni in v novi svobodi pa se je vse spremenilo. Znašli smo se v novi socialistični državi, Federativni ljudski republiki Jugoslaviji. Končno so zmagi in ponovni osvoboditvi izvedli tudi melioracijske posege v Pesniški dolini in na poljih in regulirali Pesnico. Predtem je spet prišel iz Ljubljane visok funkcionar, tokrat »povojni« komunistični tovariš. No, tudi on ni dobesedno prišel, ampak ga je pripeljal šofer v črnem avtu Opel Olimpia, ki je bil vojni plen. Na sebi je imel vojaško bluzo in škornje. Z njim je bila v avtu Bojana Koren iz Pesnice, ki se je na srečo živa vrnila iz taborišča, a je takrat še nekaj delala v Mariboru, v eni od mnogih pisarn za povratnike iz vojne, taborišč, zaporov; že kak teden po tem obisku z ljubljanskim tovarišem pa se je seveda vrnila v rodno vas kot tajnica na Krajevnem ljudskem odboru Pesnica, ki so mu vsi pravili kar *klo*. Bila je članica Partije in v Pesnici predsednica Antifašistične fronte žena in tudi

potem še nekaj časa članica raznih odborov v okraju Maribor – okolica. Tovariš iz Ljubljane, ki se je pisal Globočnik, je zbral ljudi v perniški šoli in povedal, da bo končno konec teh poplav ob Pesnici, ki, kakor so v Ljubljani dobro informirani, udarijo dvakrat na leto, in celo o vodah ob Cirknici med Jelenčami in Ranco je nekaj vedel. »Zato, tovariši in tovarišice, ker nova socialistična federativna oblast v Ljubljani spremlja življenje naših ljudi, tudi tu ob severni meji, in tudi dela za delovne ljudi povsod, kjer so težave, in ne daje praznih obljub kakor vse prejšnje oblasti in režimi, ki jim ni bilo mar za delovne ljudi, zato bo Pesnica hidromeliorirana!« In je še rekel, da bodo ljudje tod dobili nova skupna pšenična polja. In čeprav ljudje navadno mislijo, da politiki samo govorijo in se na koncu nič ne spremeni, se je takrat takoj po osvoboditvi res marsikaj spremenilo ... So se res *vršile* regulacije in melioracije, kolektivizacije in nacionalizacije, agrarna reforma, odstranitve negativnih elementov in politično neustreznih posameznikov: »Revolucija bo trajala, dokler ne bodo vse reke regulirane in se domovina ne očisti sovražnikov in izdajalcev, naš boj se bo namreč bojeval še naprej po zmagi proletariata in po zmagi Partije s tovarišem Titom na čelu, saj je treba uničiti križarje, Matjaževo vojsko, ostanke domobranstva in buržoazije, in kjer je treba, bomo izvrševali reguliranje vseh rek in omogočili razvoj socialističnega kmetijstva!« Tako je rekel tovariš Globočnik in se odpeljal nazaj v Ljubljano.

»Spet ne bo nič iz tega,« se je še enkrat oglasil tisti Primorec Kravos, ki se je vrnil iz pregnanstva v Srbiji.

Pa je bilo, četudi sam tega ni dočakal, ker je umrl že spomladi leta 1946. O, veliko se je delalo in spreminjalo in na novo urejalo po letu 1945, da je skoraj zmanjkalo ljudi ...! Regulacija Pesnice in melioracija zemlje pa sta se res začeli »izvrševati«, kakor je napovedal tovariš Globočnik iz Ljubljane. Toda ne še v zgornjem toku, kjer je doma naša zgodba, ampak v spodnjem, od Dornave, Cvetkovcev do Gorišnice ... Znanstvene raziskave, kajti v novi državni ni bilo neznanstvenih, so pokazale, da je res treba začeti regulirati reke pri izlivu. Niso delali le delovni ljudje, saj je bilo delavcev takrat premalo, ko se je obnavljala domovina, ampak tedaj priljubljene prostovoljne mladinske delovne brigade. Seveda je bilo tudi s tem prostovoljstvom nekaj težav z reakcionarnimi kmečkimi starši na podeželju, ki svojih otrok niso pustili na akcije, saj so potrebovali otroke med šolskimi počitnicami doma, na svojih njivah in pašnikih ... Časopisi so vzorno spremljali gradnjo in v mariborskem Vestniku so v posebni tedenski rubriki »Regulacija Pesnice. Nov doprinos slovenske mladine v obnovi« redno objavljali fotografije in članke o tem, kako delo napreduje in se kali nova socialistična mladina. Brigadirji, ki so tekmovali v preseganju norme in za nazive udarnik, so bili stari zvečine 15 ali 16 let. Vodili so jih seveda odrasli tovariši. Tudi delovne brigade so imele po vzoru slavnih partizanskih enot svoje komandante in komisarje in štabe ... V pešniških brigadah je bilo okoli 1200 fantov in deklet iz vseh krajev Slovenije, z deli so začeli že 11. julija 1946, po koncu šolskega leta.

Med delom so jih obiskali tudi najvišji republiški politični funkcionarji, Miha Marinko, Marijan Breclj, Viktor Avbelj ... Govorilo se je, da bo prišel sam maršal Tito, pa so težave z nekim sestreljenim ameriškim letalom zvale voditelja Jugoslavije na krizno sejo z zavezniki na Bledu ... Kljub temu je okolica Pesnice pokala od navdušenja. Med govori slavnih tovarišev, ki so bili še pred kratkim v gozdovih, so brigadirji kot obsedeni vpili »Živel Tito« in »Živel Stalin« ... Razumljivo je, da tovariš Tito takrat ni imel časa, da bi obiskoval brigade, vseeno je bilo nekaj razočaranja, da ni prišel »bog bogova« osvoboditve, je pa imel malo kasneje Tito govor na tisti največji delovni akciji, ki je gradila cesto bratstva in enotnosti med Zagrebom in Beogradom. Iz Dornave pa so poslali posebno štafeto tudi Edvardu Kardelju, ko je odhajal na mirovna pogajanja v Pariz, in na ves glas vpili: »Trst je naš! Celovec je naš!« Tudi mladinci iz Pesnice so tekli del štafete z omenjeno zahtevo in poslanico »Trst je naš, Celovec je naš« iz porečja Pesnice proti Ljubljani. Garali so kot črna živina in glavno geslo je bilo »Nočemo odmora, dokler traja obnova!«. Nekateri so postali udarniki! Na tisti veliki dan brigadirjev v Dornavi, ko jih je obiskalo republiško vodstvo, kjer so si navdušene in zmagovite besede podajale včasih tuleči in cvileči mikrofon omenjene republiške partijske in partizanske legende, je predsednica pesniške Ljudske mladine Bojana Koren, ki se je že vrnila iz taborišča v Pesnico k mami, organizirala izlet z vlakom v Dornavo, da bodo Pesničani videli naše voditelje od blizu in spoznali, kako se

gradi nova domovina in regulira Pesnica, in da bodo vedeli, kako in kaj, ko bodo prišli tudi oni na vrsto in se bo reguliralo tudi v Pesnici vse od Jurija navzdol. Zdaj je seveda »Sveti« Jurij ostal samo Jurij. Besede *sveti* so izpuščali pred imeni krajev, ker so komunisti rekli, da je religija opij za ljudstvo in da ni Boga in ne Marije, svetnikov pa sploh ne. Če ni boga, kako naj bi bili svetniki patroni občin in krajev. In se je spet veliko in vroče debatiralo o opicah, ki so po zakonih dialektike mutirale v človeka.

Ko pa so skoraj dvajset let kasneje regulirali zgornji tok v okolici vasi Pesnica, ni bilo več delovnih brigad, ampak so organizirali delavce agrokombinata Pesnica, ribiče, člane političnih organizacij, zlasti mladinske, in športno-telovadnega društva Partizan. Tudi ti so delali prostovoljno in zastonj, skupno z Vodnim podjetjem Maribor, ki je strokovno vodilo dela, a podjetju je bilo treba plačati; pa so nazadnje skupno spravili v red tudi zgornji del Pesnice.

Veliko ljudi iz Pesnice je 1946. leta potovalo na tisti poučni izlet v Dornavo, tudi na primer kretničar Jože Malek s hčerko Olgo in sinom Tinčekom; Simonček, ki še ni imel pet let, pa je ostal doma z mamo. Ker je bil ata Malek takrat po vojni hvala bogu spet železničar in so imeli tudi ožji člani družine brezplačne režijske železničarske karte, je po premisleku rekel ženi: »Peljimo se z vlakom do Moškanjcev pogledat to regulacijo, od tam do Dornave so samo štirje kilometri, tam pa bomo šli peš. Da ne bojo brezplačne karte propadle. In ti, Micka, saj ti si od tam doma ...« A mama je rekla, da bo šla sama

enkrat z vlakom do Moškanjcev in potem rajši peš v Muretince, da pa bo zdaj ostala doma s Simončkom, ki ne more toliko pešačiti, predvsem pa bo tam velika gneča in je fant premajhen, da bi cel dan hodil okoli, saj tega še vendar ne zmore. Tako je tudi bilo, kakor večkrat, ko je ona odločala. Pesničani so se peljali z vlakom, bili so v enem od vagonov, imeli so zastavo, ki jo je Vrčkovnikov Ivo držal skozi odprto okno in je plapolala med vožnjo. Bojana je bila vznemirjena, ko je izvedela, da se ena od brigad imenuje po njeni sestri, Delovna brigada Marice Koren, ki so jo Nemci kot talko ubili nekaj dni pred koncem vojne! Tam so tekali za republiškimi tovariši, navdušeno vzklikali, plesali kolo *Druže Tito, mi ti se kunemo*, tekli s štafeto ...

A Malek zvečer po napornem dnevu ni bil zadovoljen s tem, kar je videl. Ko se je z Olgo, ki je že hodila v šolo, in Tinčkom vrnil, je ženi in otrokom rekel:

»Uničili bodo Pesnico, ne bo več rib, ker ne bo tolmunov, in nazadnje še vode ne bo več v njej.« Žena Marija, ki jo je takrat še klical Micka, ne pa »mama« kakor sedaj, pa je rekla, da ne sme gledati na vse tako črno. Olga in Tinček sta se strinjala z mamo, saj je bil izlet zanju doživetje; no, Simonček, ki se je predtem malo kujal, ker ni smel z njimi, je zdaj že sladko spal.